

EL DELTA DEL LLOBREGAT, UN ESPAI NATURAL PERIURBÀ

Pau Esteban i Gonzàlez

Dossier

EL DELTA DEL LLOBREGAT, UN ESPAI NATURAL METROPOLITÀ

El delta del riu Llobregat es troba immers en el contínuum urbà metropolità de Barcelona i el seu entorn. En concret, més del 52% de la població de Catalunya viu dins de la isocrona d'accés per carretera al Delta en menys de 30 minuts. Malgrat aquesta proximitat, la plana al·luvial del Llobregat, que s'estén formant un front costaner d'uns 23 km des de Montjuïc fins al Garraf i que assoleix una extensió aproximada d'uns 98 km², acull uns espais naturals tan propers com desconeguts.

LA IMPORTÀNCIA DEL DELTA DEL LLOBREGAT

Resulta evident l'interès i la rellevància del Delta com a espai natural a causa de diferents factors:

La diversitat dels seus ambients naturals

Al Delta trobem avui platges, pinedes, aiguamolls litorals, camps de conreu, el riu, etc. A partir d'un paisatge primigeni constituït per comunitats vegetals pròpies dels sorral costaners, extensions considerables d'aiguamolls salabrosos litorals i boscos de ribera a les vores del riu, l'acció humana inicià un canvi profund al llarg dels segles.

Vista parcial de l'estany de la Ricarda on s'aprecien el cinturó de vegetació helofítica (canyisars) i la pineda litoral que el rodeja. Font: Arxiu cesió de l'autor.

Primer l'agricultura s'hi instal·là a costa de les arbredes reberenques i més tard de les maresmes litorals. Després es plantaren les pinedes sobre el territori de les dunes mòbils de les platges, perquè hi quedessin fixades. Finalment, i ja en aquest segle, arribaren les indústries, atretes per l'abundància d'aigua, per la suavitat del terreny i per la proximitat de Barcelona i s'hi ubicaren, també, les grans infraestructures de serveis i comunicacions. Fruit d'aquesta ocupació del territori, els espais naturals quedaren relegats a un paper marginal, amb una superfície molt reduïda i sotmesos a contínues agressions.

El valor específic i diferenciador en el seu context

De les tres zones d'aiguamoll catalanes, les altres dues (delta de l'Ebre i aiguamolls de l'Empordà) es troben situades en un entorn rural, allunyades de centres urbans importants, mentre que el delta del Llobregat ha esdevingut un espai periurbà, fet que li atorga bona part del seu interès i que ha provocat bona part dels seus problemes. En aquest sentit, el delta del Llobregat és la tercera zona humida de Catalunya en importància biològica i en extensió, però és clarament la primera pel que fa al seu potencial educatiu i sensibilitzador. Cal tenir en compte que les zones humides, un dels hàbitats més diversos i productius de la Terra, amb una fauna variada i sovint espectacular, són un instrument de primer ordre en matèria d'educació ambiental. Per tal que l'aprofitament pedagògic sigui màxim, és important la proximitat d'aquestes àrees a zones molt poblades, però, òbviament, són poques les ciutats del món que han conservat zones humides en el seu entorn. Per això, el delta del Llobregat adquireix un valor extraordinari.

S'ha de destacar que, malauradament, s'han conservat molt poques zones humides, i que, en concret a Catalunya, n'hi ha ben poques. L'escassetat atorga un valor afegit a la necessitat de conservació del Delta i a la seva importància en el context català.

Les singularitats botàniques i zoològiques

Estan estretament relacionades amb l'existència d'aiguamolls que permeten la presència d'espècies remarcables, en perill d'extinció o al límit de la seva àrea geogràfica de distribució i l'existència de concentracions importants d'individus reproductors, hivernals i migratoris, de moltes espècies ornítiques. Les zones d'aiguamoll gaudeixen d'unes comunitats vegetals exclusives adaptades a les dures condicions de l'ambient: salicorniars, jonqueres, canyissars, conviuen amb rareses tals

com diferents espècies d'orquídies i amb alguna malvàcia excepcional. Pel que fa a la fauna, l'aspecte més destacat és l'extraordinari nombre d'espècies d'ocells observades al delta del Llobregat, unes 340 fins al moment. Aquesta xifra representa aproximadament un 81% de les espècies citades als Països Catalans, un 70% de les de la Península Ibèrica i un 56% de les d'Europa. Aquesta diversitat obeeix a la situació geogràfica del Delta, tal com s'ha dit, en el cor d'una de les rutes migratòries clau que uneixen Europa i Àfrica i la gran varietat de biotops que presenta. La situació central del Delta equidistant entre les dues zones humides principals, el delta de l'Ebre i els aiguamolls de l'Empordà li atorga una enorme rellevància per a les aus aquàtiques.

Dossier

DESCRIPCIÓ DELS ESPAIS NATURALS DEL DELTA DEL LLOBREGAT

Una de les característiques del Delta és, com ja s'ha dit, la diversitat dels seus ambients. Trobem zones d'aiguamoll - amb estanys i maresmes -, platges, pinedes litorals, zones de conreus i zones urbanes, industrials i de serveis.

Zones humides o d'aiguamoll

Les zones humides representen avui dia menys del 3% de la superfície deltaica. Aquesta realitat obeeix evidentment a la llarga transformació humana que ha experimentat aquest territori. En un principi existia una ampla franja litoral de maresmes, formada per terrenys argilosos i sorrencs situats darrera de la línia de dunes costaneres, que constituïen una zona deprimida, inundable per l'acció dels temporals marins o de les precipitacions. Aquest front continu s'anà fragmentant fins arribar a la situació actual, on les maresmes són peces aïllades, sotmeses a discontinuïtats molt importants. Enmig d'aquest cinturó de maresmes es troben diverses llacunes litorals, originades com a albuferes a partir de barres de sorra o bé com a antigues desembocadures abandonades pel riu Llobregat. Posteriorment, diverses basses d'origen artificial completaren el panorama. L'aigua d'aquestes basses i estanys procedeix principalment de l'aflorament de l'aqüífer superficial o bé de l'escorrentia superficial o el drenatge de la plana deltaica a través del sistema de canals i pluvials amb què estan connectats. Secundàriament, la pluja o la penetració d'aigües marines poden tenir papers destacats segons els casos. En els grans estanys litorals naturals com la Ricarda o el Remolar la salinitat presenta a més un gradient molt clar des de les seves

desembocadures marines fins als extrems més interiors. En general, les basses productes d'extraccions d'àrids o d'altres excavacions tenen salinitats notablement més baixes.

La vegetació dels aiguamolls respon a les característiques puntuals del microrelleu com a determinant principal de la inundabilitat, a la composició del sòl i a la salinitat. A grans trets, podem trobar dos grans grups de comunitats: les que es troben adaptades a resistir una inundació permanent o semi-permanent (helofítiques) i les que es troben sotmeses a inundacions variables però temporals i que han de resistir una salinitat molt elevada (halòfiles). Les comunitats helofítiques són les més esteses als aiguamolls del Delta: els canyissars, integrats de forma quasi exclusiva pel canyís (*Phragmites australis*), amb dues formes d'alçada diferent segons la salinitat, i la boga (*Typha angustifolia*), pròpia d'aigües més dolces. Les comunitats helofítiques es distribueixen generalment formant un cinzell més o menys ample a l'entorn dels estanys i les basses. Totalment independents dels estanys, de vegades formant una segona franja exterior a la vegetació helifítica, o cobrint depressions aïllades del terreny, o en una franja propera al mar, darrera les dunes, o en antics camps de conreu abandonats per la salinització del sòl o fins i tot barrejades amb les comunitats helofítiques apareixen les comunitats halòfiles. Principalment es tracta de jonqueres amb el jonc marí i marítim (*Juncus acutus* i *J. maritimus*) però també més escassament en els llocs més salins, salicorniars amb la salicornia herbàcia (*Salicornia herbacea*) i la salicornia arbustiva (*Arthrocnemum fruticosum*). Moltes altres plantes apareixen barrejades en els saladars del Delta: salats (*Suaeda* i *Atriplex*), salsona (*Inula chrithmoides*), limòniums, altres joncs, etc.

La fauna associada als aiguamolls és extraordinàriament diversa i representa un dels principals atractius naturals del Delta. Aquests ecosistemes són dels més productius del món, i les comunitats d'invertebrats i vertebrats inferiors que sostenen són molt denses. Per tant, molts vertebrats superiors, bàsicament ocells, viuen als aiguamolls. Els ocells, per la seva capacitat de desplaçament, utilitzen els aiguamolls del Delta de forma majoritàriament estacional, en combinació amb altres zones humides del nostre continent. És per això que hi predominen les espècies migratòries. Hi ha també espècies hivernants, estivals i sedentàries. Les comunitats d'ocells aquàtics són molt diversificades. A les aigües lliures dels estanys apareixen ànecs de superfície i cabussos (gèneres *Anas* i *Aythya*), podicipèdids (el cabusset *Tachybaptus*

ruficollis i el cabussó coll-negre *Podiceps nigricollis*), ràl.lids (la fotja *Fulica atra*) i diverses aus marines (corbs marins grossos *Phalacrocorax carbo* i diferents gavines). Als canyissars dels voltants trobem diversos ardèids, un dels quals cria (martinet menut *Ixobrychus minutus*), ràl.lids (entre els quals la polla d'aigua *Gallinula chloropus*), molts passeriformes i també pescadors com els blauts (*Alcedo atthis*). Sobrevolant els estanys, el rapinyaire més típic és l'arpella (*Circus aeruginosus*).

Platja

El sector litoral del Delta presenta els efectes gravíssims de la contaminació fecal i industrial que aporta el riu Llobregat, amb la consegüent alteració de les aigües marines i de les mateixes platges. Malgrat això, bastants espècies d'aus marines com calàbries, baldrigues, corbs marins, mascarells, gavots i gavines fan de la costa del Delta una de les més interessants ornitològicament parlant de les del nostre país.

La platja, al seu torn, conserva en algun sector part de les comunitats vegetals i animals psammòfiles que li són pròpies. Aquests sectors corresponen a àrees poc freqüentades o a sectors en que s'han adoptat algunes mesures de conservació, al Prat i a Gavà. Generalment es presenten les comunitats vegetals bastant desdibuixades i barrejades per la influència humana. Aquells elements més sensibles, com les dunes, han patit una regressió encara més dràstica. Les plantes de la platja es distribueixen en tres grans franges paral·leles al mar: pre-duna, duna, i reraduna. El jull de platja, el borro i la credeueta són exemples de cadascuna d'elles. Són plantes adaptades a les condicions extremes que imposa la vida a la sorra: altes temperatures, escassetat d'aigua i mobilitat del substrat. El mateix succeeix amb la fauna, constituïda per una particular comunitat d'insectes, rèptils (*Psammodromus hispanicus*) i ocells (entre ells el corriol camanegre *Charadrius alexandrinus*, nidificant a la zona).

Pineda litoral

Les pinedes litorals del delta del Llobregat són una formació vegetal d'origen artificial, producte de la plantació de pins amb finalitats defensives respecte a les dunes litorals per part dels pagesos, bàsicament des del segle passat.

La pineda està constituïda principalment pel pi pinyer (*Pinus pinea*), el que millor s'adapta a viure sobre sòls sorrencs. Botànicament les pinedes del Delta constitueixen una interessant barre-

ja de plantes de platja i d'altres pròpies dels boscos interiors, amb singularitats tan atractives com les orquídiades, que creixen en alguns sectors poc freqüentats. Paisatgísticament, la transició entre la platja i l'interior que marca aquesta formació forestal resulta molt atractiva en un entorn desproveït de formacions boscoses. Les pinedes exerceixen, a més, un efecte diversificador sobre les comunitats zoològiques presents al Delta, tal com demostren els ocells insectívors forestals que hi són presents.

Zona agrícola

La naturalesa al·luvial del sòl del Delta explica la seva fertilitat per a l'agricultura. L'explotació agrícola s'hi inicià en temps històrics i significà una primera transformació del territori dèltic, a costa dels aiguamolls i dels antics boscos de ribera. La situació actual d'aquestes explotacions agrícoles d'horta, amb elements urbanístics propis com les masies, és una clara regressió davant l'avanç industrial i urbà.

La funcionalitat de les zones agrícoles és d'extrema importància en l'entramat d'espais lliures i naturals que perduren al Delta avui dia. Actuen com un cinyell protector respecte als espais naturals litorals, que reben una pressió tamisada per la presència d'aquests conreus. I, a la vegada, sustenten de forma parcial o completa diverses comunitats, força denses, d'organismes especialitzats a explotar els recursos que els conreus ofereixen.

Zona urbana, industrial i de serveis

Amb un creixement constant durant els últims decennis, la seva expansió és precisament l'origen de molts dels problemes que pateixen els sistemes naturals i rurals que perduren encara al delta del Llobregat. La coexistència d'aquests elements antagonics, determinada per la voracitat de ciutats, indústries i equipaments, resulta impossible si no s'articulen mesures clares i contundents d'ordenació del territori.

LA PROBLEMÀTICA DEL DELTA DEL LLOBREGAT

La característica més important de la problemàtica del Delta és la complexitat extrema, basada en una multiplicitat de factors interns i externs.

El delta del Llobregat és un dels últims grans reservoris d'espais lliures (rurals i naturals) de l'àrea metropolitana de Barcelona. Per això, moltes de les necessitats de sòl per cobrir les infras-

tructures metropolitanes es volen satisfer al Delta. A partir de la situació d'indefensió real dels espais lliures, que esdevenen elements fràgils davant d'aquest entorn agressiu i especulatiu, podem trobar explicació a fenòmens com la situació de l'agricultura. En alguns sectors com El Prat es troba condemnada per qualificacions urbanístiques oposades al seu manteniment que provoquen una provisionalitat que impedeix noves inversions, modernitzacions o millores en les explotacions. Un fet semblant succeeix amb les pinedes litorals, mancades d'un instrument legal de protecció unitari, fet que permet l'esquarterament de peces cada cop més grans per a usos turístics, residencials, etc. La situació de les zones humides, encotillades en dos espais naturals protegits (dues reserves naturals) creades per la Generalitat el 1987 i des de llavors pendents de desenvolupament, agreuja el panorama global del territori deltaic.

Hi ha altres problemes que representen una afectació integral del territori.

El dèficit de sanejament de les aigües urbanes i industrials afecta de forma extrema el riu Llobregat, indirectament el litoral i directament la xarxa de canals i pluvials de drenatge, convertits en clavegueres que han pol·lucionat els estanys litorals.

També és gravíssim el problema de la regressió continuada del litoral, per la manca d'aportacions de sediments per part del riu a causa dels embassaments construïts en el seu curs i del consum massiu de les seves aigües i per l'obstacle que representen els espigons del port de Barcelona per als corrents marins, tots ells procedents del nord, fet que ha tallat l'aportació de sorres cap al litoral. Finalment, el procés d'intrusió marina a causa de la sobreexplotació dels aqüífers i de la construcció de dàrsenes portuàries terra endins ha afectat greument l'aqüífer del Delta, un recurs estratègic d'extrema importància per al conjunt de l'àrea metropolitana i del qual depèn la ciutat del Prat.

LES PROPOSTES DE CONSERVACIÓ I UTILITZACIÓ PÚBLICA

En els últims anys han sorgit diverses iniciatives de conservació, difusió i utilització pública del delta del Llobregat, sobretot des de l'àmbit municipal, especialment al Prat de Llobregat. Aquests programes han aconseguit alguns objectius generals que fa tot just deu anys semblaven molt llunyans:

- Un cert consens institucional i social sobre la importància real dels espais naturals del Delta, fet que cada dia que passa resulta més incontestable.
- L'inici de la utilització social del Delta com a espai marc de programes d'educació ambiental. Les més de 30.000 persones que l'han fet servir en els últims quatre anys constitueixen molt més que un al·legat per demostrar com el Delta pot ser útil per millorar la nostra qualitat de vida.

Per altra banda, des de l'any 1.990 l'Ajuntament del Prat compta amb una proposta global de conservació, gestió i utilització social dels espais naturals del Delta elaborada per la Lliga per a la Defensa del Patrimoni Natural (DEPANA).

Dossier

Les actuacions que des de l'Ajuntament o des de la Generalitat s'han realitzat en aquests dos últims anys, com a parteners del Projecte Delta del Llobregat, amb el suport internacional del *land* alemany de Baden-Württemberg i de les entitats ecologistes DEPANA i FPNE, han seguit les propostes incloses en aquest projecte. Malgrat això, cap avanç substancial en l'aplicació del Projecte no s'ha fet realitat per dues raons bàsiques: per l'absència d'implicació de les administracions (fet que, per exemple, impossibilita qualsevol intent seriós d'adquisició de terrenys, tots en mans privades) i per l'efecte perniciosos que les propostes territorials tradicionals (desviament del riu, ampliació de l'aeroport, instal·lació d'infraestructures) tenen per al conjunt del Delta, sotmès a una paralització d'iniciatives a l'espera de la gran decisió territorial.

Per tant, només han pogut ser realitzades petites actuacions en espais on s'ha arribat a acords parcials amb els propietaris o on la propietat era pública.

Aquest és el cas de l'entorn de l'estany de la Podrida, on s'han adequat els accessos, que han esdevingut per a vianants, s'han fet plantacions d'arbres i arbustos i s'hi han instal·lat alguns miradors públics. La neteja de l'àmbit, fortament afectat per la contaminació industrial i marina i la regressió litoral, s'ha iniciat amb la solució del principal abocament contaminant procedent d'una indústria propera.

A la platja del Prat s'ha intentat compatibilitzar l'ús públic amb el manteniment dels valors naturals dels sorrells costaners. Per aconseguir això s'ha eliminat la neteja mecànica de la meitat interior d'un sector de la platja, s'hi han delimitat passos

d'accés entre la carretera i la platja i s'ha instal·lat senyalització informativa.

Finalment, a la bassa del Prat s'ha executat la proposta més ambiciosa, consistent en la restauració d'aquesta bassa artificial situada al costat d'un centre comercial, la revegetació del seu entorn per crear una pantalla acústica i visual i la construcció d'un observatori obert al públic.

LA SITUACIÓ ACTUAL DEL DELTA

La situació present i futura dels espais naturals i rurals del delta del Llobregat ve marcada per les propostes que a finals de 1992 formulà el Ministeri d'Obres Públiques i Transports en un document anomenat "Coordinació d'actuacions sobre el port de Barcelona, l'aeroport del Prat i infraestructures d'accés". Aquesta proposta, per primera vegada, contempla unitàriament tots els projectes territorials que tradicionalment s'han volgut satisfer al Delta, com l'ampliació del port de Barcelona i de l'aeroport del Prat, a més de diverses infraestructures viàries i ferroviàries. La proposta, en el moment de redactar aquestes línies, encara es troba sotmesa a discussió entre les administracions implicades, Ministeri, Generalitat i Ajuntament del Prat.

Cal tenir present, però, que garantir avui la preservació efectiva dels espais lliures (naturals i rurals) del Delta no és una tasca senzilla. No serveix considerar els espais com a illes desvinculades entre elles, envoltades d'un entorn agressiu. És imprescindible tenir present el principi de la connexió entre els espais i dissenyar una xarxa amb blocs protegits suficientment grans com per representar una porció significativa de la biodiversitat del Delta i interconnectats mitjançant corredors biològics prou amples com per garantir la dispersió de les espècies i la viabilitat de les poblacions animals.

Simultàniament, cal fugir del prejudici de la singularitat com a criteri de protecció del sòl i entendre que en una àrea periurbana com aquesta els espais lliures de menor valor ecològic han de satisfer les necessitats de lleure en contacte amb la natura que la població manifesta clarament, i evitar així la pressió sobre els espais naturals més fràgils. Una correcta identificació dels usos que admet cada espai és un primer pas vital per a la protecció d'un territori tan divers com el delta del Llobregat.